Цуг орн-нутгудин пролетармуд, негдцхатн!

ХАЛЬМГ ҮНН

Советск Союзин Коммунистическ партин Хальмг танъгъчин болн Элст балгъсна комитетсин, кӱч-кблсчнрин депутатнрин Танъгъчин болн балгъсна Советсин газет

№ 45 (2878) | 1957 дж. июлин 7 | Үннь 20 деншг

Марксизм-ленинизмин диилгдшго туг дор эвраннь зерглагъан улм батар хамцулдж, коммунизмин тосхлтин төриг диилвртагъар кӱцахд эвраннь кӱчан цугтнь зӧрӱлтн гидж партин Центральн Комитет коммунистнриг цугтнь дууджана.

Советск Союзин Коммунистическ партин Центральн Комитетин Пленумин туск

зӓнъглгч сонъсхвр

Эн джилин июнь сарин 22-с авн 29 кӱртл Советск Союзин Коммунистическ партин Центральн Комитетин Пленум болв.

Пленум деер Маленков Г.М., Каганович Л. М., Молотов В. М. гурвна антипартийн багин туск төр холгъдж кӱӱндв.

Кӱӱндвр кесн төриннь тускар Пленум шиидвр кев, тернь эндр барлгддж бӓӓнӓ.

Пленум, Маленков Г.М., Каганович Л.М., Молотов В.М. гурвиг КПСС-н ЦК-н Президиумин чледин тоогъас гаргъв, дакад ЦК-н чледин тоогъас бас гаргъв; ӱр Шепиловиг КПСС-н ЦК-н сеглӓтрин ӱӱлӓснь буулгъад, ЦК-н Президиумин чледин кандидатмудин тоогъас болн ЦК-н чледин тоогъас гаргъв.

КПСС-н ЦК-н Президиумиг Пленум иим улсар сунъгъв: Президиумин члед: ӱӱрмӱд Аристов А.Б., Беляев Н.И., Брежнев Л.И., Булганин Н.А., Ворошилов К. Е., Жуков Г.К., Игнатов Н.Г., Кириченко А.И., Козлов Ф.Р., Куусинен О.В., Микоян А.И., Суслов М. А., Фурцева Е.А., Хрущев Н.С., Шверник Н.М.

Президиумин чледин кандидатст: ӱӱрмӱд Мухитдинов Н.А., Поспелов П.Н., Коротченко Д.С., Калнберзин Я.Э., Кириленко А.П., Косыгин А.Н., Мазуров К.Т., Мжаванадзе В.П., Первухин М.Г.

Пленум КПСС-н ЦК-н сеглӓтр болгъдж ӱр О. В. Куусинениг сунъгъад, секретариатин тоог кӱцӓв.

Маленков Г. М., Каганович Л.М., Молотов В.М. гурвна антипартийн багин тускар

КПСС-н ЦК-н Пленумин тогтавр

КПСС-н Центральн Комитетин Пленум 1957 джилин июнь сарин 22-с авн 29 кӱртл болсн заседаньс деерӓн, КПСС-н ЦК-н Президиумин дотр бӱрдсн Маленков, Каганович, Молотов гурвна антипартийн багин туск төр халӓв.

Мана парть Центральн Комитетин гардврт, цуг келн-ӓмтнӓ дӧнъгӓр тулур кегъӓд, XX-ч хургин тууджлгч шиидврмӱдиг кӱцӓхин төлӓ манъгъс ик кӧдлмш кегъӓд, келн-ӓмтнӓ эдл-ахуг цааранднь улм ӧсгхӧдлӱлх болн советск олн келн-ӓмтнӓ эдл-уш, ӱмсх-зӱӱх, бӓӓсн бӓӓдл тасрха уга ӧдлӱлгдх, партин дотадк бӓӓдлин ленинск кемджӓг хӓрӱ босгъхин төлӓ, революционн занъ эвднӓ уршгиг уурулхин кергт, парть олн-ӓмтн хойран хоорндк залгълда улм өргджӱлхин төлӓ, советск социалистическ демократиг өргджӱлхин төлӓ, советск олн-келн ӓмтнӓ ниэнъкр бӓӓдлиг улм батлхин төлӓ, национальн политикиг чикӓр кедж эдлхин төлӓ, зӱгар газадин политикин халхар болхла— орн-нутгудин хоорндк цӱӱгӓг ӓмрлӱлдж, зӱӱцнъгъӱ-ни бӓӓдлиг батлхин төлӓ ноолддж йовх цагт; нег ӱлӱ эн хамг халхар ӱзмджтӓ кӱцӓнъгъӱ төрмӱд кегддж одсинь советск кӱн болвас меддж оксн цагт,— минь эн цагла Маленков, Каганович, Молотов гурвна антипартийн баг партин йовгч гол татасиг бурушадж, ӧмнӓснь босв.

КПСС-н ЦК-н Пленум деер сунъгъдсн партин органсин гардачнрин зӓрминь сӧлӓд, партин йовгч политическ гол татасиг хӱврӱлхӓр седӓд, эн баг тер санагъан антипартийн, фракционн эв-аргъар кӱцӓхӓр зӱткдж йовсн бӓӓдж.

Учр уга деерӓс эн гарч бӓӓх йовдл биш. Сӱл 3—4 джилмӱдин эргцд мана парть негндӓн тохдж зӱткдж, кӱмни эркшлин уршгар гарсн эндӱсиг, дутудундсиг чиклхин төлӓ ноолдад, дакад нарт делкӓ деер болн орн-нутг дотран марксизм-ленинизмиг шӱӱдж-шалгачнрин ӧмнӓс босдж кӱцлттӓ ноолда кедж йовтл, келн-ӓмтнӓ туск ленинск политикиг урднь буругъар эдлдж йовсн учрар гарсн хаджгърмудиг чиклӓд, парть ик гидг кӧдлмш кедж йовх цагт, эн ода,—цӓӓгдӓд базрнь-баргдсн антипартийн багт орлцачнр ил-далд угагъар харшлхар эн КПСС-н XX-ч хургин зӧвшӓрсн кергт оньдин саалтг болад йовцхадг билӓ.

Эн баг, ӱнӓрнь келхд, онъгдан-онъгдан социальн системтӓ орн-нутгудин хоорндк төвкнӱн зерглдж-бӓӓлгънӓ туск Ленинӓ зааврин кӱцӓхд, келн-ӓмтни хоорндк цӱӱгӓг ӓмрлӱлхд болн СССР-н болн орчлнъ-делкӓн ордуд хоорнд таарта-ни бӓӓдл тогтахд харшлхар седлӓ.

Культурин тосхлтин, эдл-ахун болн йосна халхар, союзн республиксин зӧв-йос уудулхиг буру гидж, тер мет эн кергӱдиг кӱцӓхин төлӓ бӓӓрн газрин Советмӱдин медлинь-чинринь кӱчлхиг эдн бурушав. Антипартийн баг тер хамгарн мана орн-нутгин цуг олн келн-ӓмтн дунд ленинск энъкр-ни бӓӓдлиг цааранднь улм батлхиг тетгхӓр партин шундж шулугъар кӱцӓдж йовсн келн-ӓмтсин республиксӓр культурин болн эдл-ахун ӧслтиг хурдар кӱцӓлгънд харшлв. Бюрократизмлӓ ноолдана туск партин кеджӓх төрмӱдиг антипартийн баг мел эс медсн деерӓн, зуг ташр деернь тер төрмӱдиг кӱцӓхд саалтг болдг билӓ. Орн-нутгин ӱлӓгдж ӧсн аппарат хасхд эн баг бас саалтг болдг билӓ. Цуг эн хамг төрмӱдӓр босдж, партин демократическ централизмин тускар кӱцӓгч ленинск зааврин тедн бурушав.

Цуг мана парть болн олн-келн-ӓмтн зӧвшӓрсн, эдл-ахун райодар Совнархозмуд тогтахиг, промышленностин заллгъиг онъгдарулдж шинӓр залдг кехд эн баг зӧрц удан саалтг болад, иим чинртӓ төрмӱдиг эдн кӱцдгинь таслхар седцхӓлӓ. Социалистическ промышленностин ӧслт кемджӓн уга ик кӱцлттӓ болн кӱнд индустрин йилгъӓн ӧслт дахдж хурдар улм цааран ӧсдж йовх цагт—промышленностин заллгъиг ӧдгӓ цагин бӓӓдллӓ ниицӓтӓгъӓр, Советск индустригин улм кӱчтӓгъӓр ӧӧдлӱлхинь тетггч дала ик резерв секгч шин, ӧмнкӓсн улм сӓн янзс олдж авх кергтӓ болв бидн. Терӱг эдн медхӓр седсн уга. Эн баг дегд ик холд одсн бӓӓдж. Тернь альдас ӱзгднӓ гихлӓ, эн деер келгдсн төрмӱдиг олн-ӓмтн холгъад-кӱӱндӓд зӧвшӓрдж оксн хӧӧн, СССР-н Деед Советин Сессӓр батргдсн йосн болад гарч одсна ард бийднь, промышленностин заллгъиг онъгдаруллгъиг бурушадж ноолдагъан улм уттхдж йовла.

Селӓнӓ эдл-ахун туск төрмӱдӓр кегдх цагнь болчксн шин ӱӱлдврмӱдиг, эн багт орлцачнр эс медджӓхӓн илткдж ӱзӱлв. Селӓнӓ эдл-ахун эдл-уушин гарциг икдӱлӓд, колхозн крестьянствин олврзӧӧврин урмдинь кӱчлх эркн кергиг эдн медхӓр седдж ӧгсн уга. Колхозмудар бӓӓсн хуучн, бюрократическ зураллгъна диг-дараг уурулдж, колхозмудин седвӓрт сулдхвр ӧгч, шин зураллгъна диг-дара авлгън сӓӓгъӓн ӱзӱлчксн цагт, эдн энӱг бурушадж йовцхала.

Колхозмудин ӧрк-бӱлӓс эркбиш авгддг, селӓнӓ эдл-ахугъас гардг эдл-уушиг ӧгдгинь эн джилин хуучар уурулдж болм цагнь ил ирдж оксиг эдн меддж чаддж бӓӓхш— тернь олн-ӓмтнӓ зовлнъ-джиргъӓлӓс теднӓ дегд икӓр холдждж одсна уршг. Советск орн-нутгин кесг сай кӱч-кӧлсчнрин бӓӓдл-джиргълд ик чинртӓ керг кӱцӓгддг учрнь— колхозмудар олн-дундин мал ӧсглгън икӓр ӧсснӓ болн совхозмуд ӧсдж-өргджснӓ учр. Кегдх цагнь ирдж оксн эн төрт дӧнъ-нӧкд болхин ормд, антипартийн багт орлцачнр тӱӱг бурушадж босцхав.

Ӓмн болгъна тоод кергтӓ ӱснӓ, тосна, махна гарцар ӧӧрхн джилмӱдин эргцд США-г кӱцхмн гисн—партин дуудвриг цуг колхозмударн, областьсӓрн, республиксӓрн зӧвшӓрдж дӧнънӓ бӓӓтл, эдн ююни-төлӓ кеджӓхинь эс медгсн ноолда кедж, энӱг бурушав. Эн антипартийн багт орлцачнр, өнр-өргн олн-ӓмтнӓ зовлнъ-джиргълин төриг чртан эс авдг, нойрхг халӓцӓн ӱзӱлсн деерӓн, социалистическ эдл-ахуд бӓӓх дала ик чидмгъӓ-чадмгъа чинрт болн ӱснӓ, махна гарциг хурдар өргхин төлӓ босн цуг келн-ӓмтнӓ ноолданд эс итксӓн терӱгӓрн ӱзӱлв.

Мана орн-нутгин эдл-ахуд элдв ик чинрӓн өгсн, 35 сай гектар эмнг газр босхдж хагълдж эдлдг болх эркн кергиг, антипартийн багт оргч ӱр Молотов эс меддж чадсн деерӓн, изнъ-татнъ гисн хуучна халӓцӓрн эн шин төрин кӱцлтд саалтг болдж йовна.

Центральн Комитет болн цуг мана парть кӱмни эркшлӓс кӧлтӓстӓ гарсн буру йовдлмудиг уурулхин төлӓ, революционн занъ эвдӓд йовсн нег цагт гарсн уршгиг чиклхин төлӓ болн тиим йовдлмуд хӧӧннь дакдж гардго болдгар кедж йовх кергӱдин ӧмнӓс босдж ноолддж Маленков, Каганович, Молотов гурвн ик гидгӓр харшлдж йовцхала.

Мана төрскнӓ кӧдлмшчнр, колхозникуд, ӧмӓрӓн зӱтксн, нертӓ сӓӓхн багъчуд, инженерн-техническ болн гӱн номин халхар кӧдлдг ӓмтс, бичӓчнр болн цуг интеллигенц, хӧрдгч хургин шиидврмӱдин утх-ӱндснӓснь авч партин гаргъсн чинртӓ төрмӱдиг нег дуугъар дӧнъндж, цуг мана орн-нутгин олн-келн ӓмтнӓ бахтдж гӱджрӓд, тер ик эркн чинртӓ төрмӱдиг кӱцднь кӱцӓхӓр шундж йовх цагт, мана орн-нутгин олн-ӓмтн алдршсн ӧӧдллгъ болн шин творческ чидлин кем ӱзджӓх цагт,—партин ӧмнӓс босн эн цӧн улс, олн-ӓмтни бахмджтагъар творческ уралан йовлгънас хосрдж танъх дӱлӓ болдж ард ӱлдцхӓдж. Газадин политикин халхар эн баг, тедн дотрас нег ӱлӱ давдж йилгърсн ӱр Молотов, хуучн халӓц бӓрӓд, орчлнъгин ни-төвкнӱниг батлх, олн-келн ӓмтни хоорнд босджах хату цӱӱгӓ ӓмрлӱлх— шин ик чинртӓ төрлӱдт харшлт болад йовцхав. Ӱр Молотов кесг цагин кемджӓнд газадин керг-төрин министр болдж кӧдлджӓгъӓд, СССР Югослав хойран хоорндин бӓӓдлиг министерствиннь халхар ясрулх аргъ хӓӓх биш, нам ол дакдж Югославта эвцнъгъӱ сӓн бӓӓхӓр мана ЦК-н Президиум гаргъсн шиидврмӱдин ӧмнӓс босдг билӓ. Югославин төрӓр ӱр Молотовин гаргъсн буру халӓциг—„Советск государствин болн социалистическ лагерин седклӓ ирлцджӓхш, Ленинӓ зааврин утхла харгълцджахш"—гидж 1955 джилин июль сарла болсн ЦК-н Пленум нег дуугъар задж-засла.

Австрла государственн бооца келгънд болн Европин талдуннь бӓӓх тер государствла эргцлгъӓн ясрулх кергт ӱр Молотов саалтг болла. Нарт делкӓн орн-нутгуд дунд бӓӓх ни уга йовдлиг цуцлхд Австрла бооца келгън ах чинртӓ бӓӓсн мӧн. Дальн Востокд делкӓн орн-нутгуд дунд бӓӓх ни уга йовдлиг сулдхк кергт тиигхд ик нилчтӓ бӓӓсн, Япона орнла эргцлгъ диглдж ясрах төриг тер бас бурушав. Ӧдгӓ цагин бӓӓдлд дӓн болхиг бокрдж болхин тускар, ӓлк нег ордудт олн-зӱсн хаалгъар социализмӱр ордж болх аргъ бӓӓхин тускар, газадин ордудин прогрессивн партьсла КПСС ниицнъгъӱ бӓӓлгъиг эрк биш чанъгъахин тускар мана партин шиидж гаргъсн батта чик зааврмуд хаджилгъхӓр тер босв.

Олн ӓмтн ӓӓмшг уга бӓӓх болн төвкнӱн бӓӓлгъ харсх кергт эрк биш туста Советск правительствин шин ишкдлиг хаджилгъхӓр кесг саадж ӱр Молотов босв. Ӱлгӱринь келхд, СССР-н толгъалгч ӱӱлдӓчнр болн наадк орн-нутгудин государственн ӱӱлдӓчнр хоорндан бийӓрн эргцдж нӱӱрин танъгърг боллгъиг тер бурушав, тер төр, хоорндан ниицнъгъӱ бӓӓлгъ кӱцхин туст болн делкӓн эргцлгъ ясрахин төлӓд эрк биш кергтӓ бӓӓсн мӧн.

Кесг йовдлд тер төрмӱдӓр ухалсн ӱр Молотовин халӓциг ӱр Каганович харсдг, нам олн саамд ӱр Маленков харсдг бӓӓсн мӧн. Центральн Комитетин Президиум болн Центральн Комитет бӱклдӓн цухлт угагъар тедниг чиклв, теднӓ

(Чилгчнь 2-ч халхд).

Маленков Г. М., Каганович Л. М., Молотов В. М. гурвна антипартийн багин тускар

КПСС-н ЦК-н Пленумин тогтавр

(Чилгчнь. Эклцнь 1-ч халхд).

хаджгърин өмнәс ноолдв, эврә гаргъсн хаджгър йовдласн уха авцхах, түүгән харсдж зүткхн уга, партин толгъалгч коллективлә цугталань нег ишкдләр йовх гидж тоолв. Болв тедн эврә хаджгър, ленинск биш хәләцән бәрәд бәәв.

Партин хаалгъас хаджисн үүрмүд Маленковин, Кагановичин болн Молотовин хәлә-цин улднь бәәх учр-йовдлнь, тедн хуучн тоолвр болн авцд кел бәргддж бәәсн, ода чигн бәәгъән учр, партин болн орн-нутгин джиргъләс салсна учр, шин йовдлиг, шин үүлдвриг тедн үздж бәәцхәхш, консерватизм гаргългън. Социалистическ лагерт бүклднь туста, советск обществин делгрлгънд туста болдж гарчах болн джиргъл бийнь үүдәджәх тоотиг бурушадж, коммунизмд күрлгънә джисәнд тус уга, хуучллдад мартгдсн көдлмшин авц-янз хойриг тедн цухлт угагъар бәрлгънә учр.

Дотрин политикин төрмүдәр чигн, тер мет газадин политикин төрмүдәр чигн тедн сектантс болн догматикс болцхав, марксизм-ленинизмд әмн-джиргъл уга номнллгъни хәлац гаргъцхав. Өдгә цагин үүлдврт марксизм-ленинизмин сургъмджин джиргълтә бәәдл, коммунизмин төлә ноолдлгън партин XX-ч хургин шиидврмүд күцәдж делгрүллгън болдж бәәхиг тедн меддж чадш уга болцхав, төвкнүн зерглдж бәәлгънә политикиг зүткдж делгрүлхәр, олн-келн әмтс иньг-амрг бәәлгънә төлә ноолдлгъар, социалистическ лагериг делгү кевәр батлх политикәр, промышленность гардлгъ ясруллгъар селәнә эдл-ахуг әлк-нег халхарнь өөдлүлхин төлә ноолдлгънд, эдл-уш, үмсх-зүүх элвджәхин төлә, бәәх гермүд госхлгъ өргдүлхин-төлә, союзн республиксин зөв йос уудулхин төлә, келн-әмтнә культур цецгләхин төлә, олн улсин урмд-шунлтиг кемджән угагъар делгрүлхин төлә кегдсн шиидврмүд күцәхиг тедн меддж чадш уга болцхав.

Партин XX-ч хургин шиидврмүдиг таслт уга батар күцәджәх ЦК-н Президиумд, теднә хаджгърар үг келлгън болн үүлдвр келгън данъгин хәрү цоклгъ авч бәәхиг медчкәд, үүрмүд Молотов, Каганович, Маленков—эдн партин гардврин өмнәс баглрад ноолдлгъна хаалгъд орцхав. Хоорндан антипартийн күцлтәгъәр урдаснь үгән негдүлдж авчкад, партин политик онъгдарулх уха зүүгъәд, партин XX-ч хургин шиидврәр бурушагдсн гардлгъна хаджгър авцур партиг хәрү орулхар эдн седцхәв. Эдн хов цаддж цүүгә татлгъна кемәцд орцхав, Центральн Комитетин өмнәс нуучинар үгән негдүлцхәв. ЦК-н Пленум деер илткгдсн йовдлмуд, үүрмүд Маленков, Каганович, Молотов болн теднлә ханьцсн үр Шепилов фракционн ноолдана хаалгъд орад, партин Устав эвдсиг болн „партин ни-негнә тускар“ ленинә заасн, партин X-ч хургин шиидвр эвдсиг үзүлджәнә, түүнд иигдж келгднә:

„Партин дотр-дунд болн советск әлк-нег көдлмшт чанъгъ дисциплин бәрдж делгрүлхин эркд болн әлк нег фракционн йовдлиг уурахд агъу-ик ни-негн болхиг тетгхд, кемр дисциплин эвдгдсн цагт, фракционн йовдл үүдхлә, эс гихлә гархла, партийн ямаран болв чигн засгла харгъулхиг, нам партаснь чигн гаргъхиг, ЦК-н чледин тускар болхла, теднг кандидат кехиг, нам берк засг кедж, партәснь гаргъхиг Центральн Комитетд хург ишлвр өгчәнә. ЦК-н чледүдиг, ЦК-н кандидатсиг болн Контрольн Комиссин чледиг тиим берк засгла харгъулх иштә үүднь, ЦК-н кандидатсиг цугинь үрсн болн Контрольн Комиссин чледиг цугинь үрсн ЦК-н Пленум дуудлгън болх йоста мөн. Кемр партин цань уга нилчтә гардачнрин олна тиим хургин гурвна кесн хойр хүвнь зөвшәрәд, ЦК-н членг кандидатд гаргъхиг, эс гихлә партәснь гаргъхиг эрк биш кергтәд тоолхла, тер цагт эн төр бачм цаг зуур кегдх зөвтә мөн“.

Центральн Комитетд болн партин цуг организацсд партин ни-негн болхиг цуцрлт угагъар батлхиг, фракцин болн баглрлгъна әлк-нег дүрстә йовдлмудт таслгч чанъгъ цоклгъ өгхиг, көдлмшч классин авангард—Коммунистическ партин ни-негн болдг нилч үүлдвр хойриг цутхлнъ делгрүлдж, ни-ниицнъгъү лавта сән көдлмш тетгхиг ленинск шиидвр даалгъдж неклә.

Антипартийн багиг ни-негн ухагъар закрсн ЦК-н цуг чледин болн ЦК-н членә цуг кандидатсин, Центральн Ревизионн Комиссин чледин күчтә мөнък ни-негнинь болн батинь ЦК-н Пленум агъу-ик бахтагъар темдглдж бәәнә. Тер багиг татх нег чигн күн, ЦК-н Пленумин тоод уга болдж гарв.

ЦК-н Пленумин чледин ни-негн кевәр босдж, тер багин чледиг ЦК-с гаргъх, дакад партәс гаргъхиг некхлә, багин антипартийн үүлдвриг ЦК-н Пленум ни-негнәр закрлгъна нүүрт тусхларн, тедн урдаснь үгән негдхсн, гемән медв, антипартийн хорлтта үүлдврмүд кесән медцхәв, партин шиидвр күцәх үгән өгцхәв.

Деер келгдсн тоотас иштәгъәр болн ленинск ни-негиг делгү батллгъна нилчәр гардвр кедж, КПСС-н ЦК-н Пленум тогтадж бәәнә:

1. Мана партин ленинск принциплә ниицшго, Маленковин, Кагановичин, Молотовин болн теднлә ханьцсн Шепиловин антипартийн багин фракционн үүлдвриг закрхмн.

2. ЦК-н Президиумин чледин тоогъас болн ЦК-н тоогъас үүрмүд Маленковиг, Кагановичиг болн Молотовиг гаргъхмн; КПСС-н ЦК-н сегләтрин үүләс гаргъад, ЦК-н Президиумин членә кандидатин болн ЦК-н членә тоогъас үр Шепиловиг гаргъхмн.

* * *

Антипартийн багд орлцгч, үүрмүд Маленковин, Кагановичин, Молотовин фракционн үүлдвриг партин Центральн Комитет ни-негн кевәр закрлгън мана ленинск партин зерглә ни-негниг цааранднь батлхд нөкд болв, түүнә гардвр батрав, партин генеральн хаалгъин төлә ноолдлгъна кергиг батлв.

Марксизм-ленинизмин диилгдшго туг дор эврә зерглә-гъән улм батлдж негдхиг, коммунизм тосхлгъна төриг сәәнәр күцәхд эврә күчн-чидлән өгтхә гидж коммунистнриг цугъарагъинь партин Центральн Комитет дуудджана.

Центральн Комитетин чледүд цугъар, Центральн Комитетин членә кандидатс, Центральн Ревизионн Комиссин чледүд цугъар, негхн үр Молотовин гар брглгън угагъар-нег дуугъар 1957 джилин июнин 29-д тогтавр батлдж авгдв.

Колхозникудин, көдлмшчнрин болн церглачнрин эдл-ахус, селәнә эдл-ахугъас гардг эдл-ууш государствд эрк биш орулдж өгдгиг уурулхин тускар

КПСС-н Центральн Комитетин болн СССР-н Министрмүдин Советин 1957 джилин июлин 4-д гаргъсн тогтавр

Мана орн-нутгин күч-көлсчнр Советск йосна джилмүдт, Коммунистическ партин гардврт олн-әмтнә эдл-аху делгрүлдж өслгънд ик гидг күцлмүд күццхәв. 1957 джилд бәәх СССР-н промышленностиг революцин өмн бәәснлә дүнъгцүлхлә—гуч гар дакдж холвдж өсв, 1940 джилд бәәснлә дүнъгцүлхлә—дөрвн холван шаху өсв. Промышленность өслгън ним хурдн болсиг капиталистическ негчигн орн-нутг кезәд чигн үзәд уга билә, үздж чигн бәәхш.

Орн-нутгт индустриализацкех алдр төриг хагълсн учрар мана селәнә социалистическ эдл-ахуг өдгә цагин күчтә гидг техникәр агсх аргъта болввдн. Колхозмудин болн совхозмудин теегт ода күсдундур сай үлү трактор (15 мөрнә чидлтәгъәр тоолхла), 380 минъгъ шаху комбайн, селәнә эдл-ахун нань чигн кесг сай машид көдлдж йовцхана. Селәнә эдл-ахун көдлмшд машнд ик өргәр орлцулсн учрар, колхозникудин, колхозницсин, МТС-н болн совхозмудин көдлачнрин күч-көлсиг амрдулад, кесн көдлмш ик күцәмджтә болгъх аргъ учрав.

Ленинск кооперативн плагъар бүрдәсн колхозн тосхлт—кесг түмн минъгън крестьян улсин көдлмшин болн бәәх бәәдлджиргълин гол-утхинь социалистическ шин эклцәр хүврәдж, советск селәнә цуг күчкөлсчнрт бәәхтә, сарул-цевр джиргълд күргч өрги хаалгъ секдж өгв. Колхозн тосхлтин әмрлүлгч делгрлт алдр күчтә болджахиг, капиталистическ селәнә эдл-ахуд-дорхнь социалистическ селәнә нөкцнъгъү эдл-аху лавта деер болджахиг—колхозин олн-дундин эдл-ахун өслтин дамшлт үзүлдж медүлджәнә.

Мана советск крестьянств, колхозмуд болдж хамцад, социалистическ олн-дундин нөкцнъгъү эдл-аху бүрдәснь—деер туста болджахиг олзлад оларн негддж көдләд кесән күцәлгънд ик гидг диилврмүд күццхәв. Колхозмудин ик-зунь ода олн-зүсн зөөртә эдл-ахус болдж гарцхав. Эдн бәәхтә болдж батрад, ик гидгәр байджцхав. 1956 джилд колхозмудт орсн мөнъгнә оруг, 1953 джилә орула дүнъгцүлхлә—хойр холван шаху ик болдж гарв. Селәнә эдл-ахун артельмүдин олн-дундин мал-гернь ода колхозникудин цуг бәәдлджиргълин, теднә өлг-эдин болн эдл-уушин өслтин бат гидг ул-көрнъгнь болв. Колхозн крестьянств күчн-чидлән әрвллго көдлсн учрар государствин халхас колхозн селәнд өггч дөнъ-тус улм-улм өсәд йовсна учрар—эн тоот күцәгдсмн. Мана орн-нутгин совхозмуд чигн бас бүрдәмджәрн батрад, селәнә эдл-ахун эдл-ууш гаргъдгнь болн орн-нутгт орулдж өгдгнь зөвәр икәр өсв.

Селәнә социалистическ нөкцнъгъү ик эдл-ахуд далаәдл аргъ-күчн бәәхнь—КПСС-н ЦК-н Сентябрьск Пленумин хөөн сән гидгәр илддж медгдв. Селәнә эдл-ахун көдлмшин гардлгъиг ясруллгъар колхозмудиг, МТС-диг болн совхозмудиг сән дамшлтта гардачнрар болн специалистнрәр тетгдж батллгъар, селәнә эдл-ахун эдл-ууш гаргългъиг икдүлхин кергт колхзникудин, колхозницсин, МТС-н болн совхозмудин көдлачнрин олвр-зөөврин урмдинь икдүлхин туст парть болн правительств, тер пленум деер ик гидг төр темдглсн, ода кедж күцәгддж бәәнә Селәнә эдл-ахуг өргджүлхин туск төрт—эмнг болн эмнгршсн газр эдллгъндоруллгън, селәнә эдл-ахун эдл-уушиг белддж болн хулддж авлгъна үниг икдүлснь, колхозмудар болн совхозмудар зура келгънә дигдараг сольснь—ик чинртә болв.

Цуг эн тоот—тәрәнә газрин агъуг зөвәр өсгәд, буудә болн селәнә эдл-ахун нань чигн эдл-уш гаргългъиг әвр кевәр икдүлх аргъ өгв. Ниднин джилинклә әдл тиим ик буудә мана орн-нутг урднь кезәд чигн хурадж авад уга бәәсмн. Хлопок, шикрин свекла, боднцг, нарнцецгин яс болн селәнә эдл-ахун нань чигн культурс хурадж авлгън бас өсв. Малин тонь өсәд, малас эдл-ууш, нег үлү үс гаргъдж авлгън икдв. Сүл джилмүдт кесг минъгън колхозмуд болн совхозмуд мах болн үс гаргългъан хойр холвад, нам кесг эдл-ахуснь болхла гурв холвад, түүнәс икәр чигн өсгсн бәәнә.

Селәнә эдл-ахун эдл-уш гаргългън өснә ашд 1953 джилинлә дүнъгцүлхлә, 1956 джил орн-нутгт өдмг-гуйр белддж авлгън нег бум дөрвн зун сай пуд өсв, боднцг болн темс белдлгън гурвн сай гар тонн, талданар келхд 54 процент өсв, шикрин свекл—36 процент, махн—25 процент, үсн—1,7 холвдж, колхозмудар болхла хойр холванас давугъар өсв. Тиигсн бийнь селәнә эдл-ахун эдл-ууш белддж авлгъна агъунь нургълдж колхозмудас болн совхозмудас ордж ирсәр өснә.

Орн-нутгин олн-әмтиг селәнә эдл-ахун эдл-уушар тетгхд ода социалистическ сектор йилгъгч орм эзлв. Ода буудәг, шикрин свеклиг, хлопокиг, олсиг, коноплиг, тосна культуриг болн темсиг государствд зугл колхозмуд болн совхозмуд өгцхәнә. Малас гардг эдл-ууш белддж, хулддж авлгъна цуг агъуд колхозмуд болн совхозмуд иим хүвәр эзлджәнә: мах орулдж өглгъәр—81 процент, үсәр—84 процент, ноосар—89 процент. Терүнләрн хамдан, колхозникудин, көдлмшчнрин болн церглачнрин эдл-ахусас эрк-биш орулдж өгдг селәнә эдл-ахун эдл-уушин кемджәнь багърад, тиим эдл-уушиг государствд белддж орулдж өглгънд бичкәхән орм эзлджәнә. Кемрджән 1952 джилд колхозникудин, көдлмшчнрин болн церглачнрин эдл-ахус эрк-биш тәвцәр орулдж өгсн махна то, цуг белддж болн хулддж авсн махна тоод 23 процент эзлджәсн болхла, 1957 джил эн эдл-ахус эрк-биш тәвцәр мах орулдж өглгън 10,2 процент эзлджәнә. Эн цагин эргцд, онц эздүдин эдл-ахус эрк-биш тәвцәр үс орулдж өглгън, государствд ордж ирджәх цуг үснә тоод 31 процент эзлджәснәсн 7,1 процент күрч багърхмн.

Колхозмуд болн совхозмуд эдл-ууш гаргългън икдсн учрар, терүнәс иштә, колхозмудас болн совхозмудас селәнә эдл-ахун эдл-уш белддж авлгън өссн учрар, государств, колхозникудин, көдлмшчнрин болн церглачнрин эдл-ахус эрк-биш тәвцәр селәнә эдл-ахун эдл-ууш орулдж өглгънә кемджәг нам 1953 джилин бийднь зөвәрт багърулдж чадм аргъ учрла, ода болхла, эрк-биш тәвцәр государствд селәнә эдл-ахун эдл-уш орулдж өглгънәс цугтагъаснь тер эдл-ахусиг сулдхдж болм аргъ бәәнә.

Иигдж сулдхлгън — мана орн-нутгин колхозн крестьянствин, көдлмшчнрин болн церглачнрин бәәдл-джиргълин тетгвриг ясрулхнь мел лавта.

КПСС-н Центральн Комитет болн СССР-н Министрмүдин Совет тогтаджацхана:

Колхозникудин, промысловой болн загъс бәрлгънә артельмүдин, инвалидмүдин кооперацин артельмүдин чледүдин эдл-ахус, селән, балгъсн газрмудар болн дачн поселк сәр бәәгъәд, государственн предприятьст болн учрежденьст, кооперативн болн общественн организацст шишлнъ көдлмшт бәәх улсин эдл-ахусиг, селәнә эдл-ахун цуг зүсн эдл-ууш эрк-биш государствд

(Чилгчнь 3-ч халхд).

Колхозникудин, көдлмшчнрин болн церглачнрин эдл-ахус, селänä эдл-ахугъас гардг эдл-ууш государствд эрк биш орулдж өгдгиг уурулхин тускар

КПСС-н Центральн Комитетин болн СССР-н Министрмүдин Советин 1957 джилин июлин 4-д гаргъсн тогтавр

(Чилгчнь. Эклцнь 2-ч халхд).

орулдж өгдгиг, 1958 джилин январин 1-шинäс авн уурулхмн.

Союзн республиксин компартин ЦК, партин крайкомс, обкомс болн райкомс, республикин министрмүдин советс, крайисполкомс, облисполкомс болн райисполкомс, колхозникудин, көдлмшчнрин болн церглачнрин эдл-ахусд бääх селänä эдл-ахун эдл-уушин үлүг хулддж авлгъна үнäр государствд орулдж авлгъ бүрдälгънä көдлмшиг ясрулдж, бийäсн үлү бääх эдл-уушиг государственн болн колхозн-кооперативн хулдгүүлгänä хаалгъар дäврүлдж хулдхднь теднд цуг халхарнь дөнъ-нөкд болцхах зөвтä.

Колхозникуд бийäсн үлү бääх үсиг, махиг, боднцгиг, өндгиг, ноосиг, нань чигн эдл-уушиг хулдхд колхозмуд теднд цуг халхарнь дөнъ болад, теднд бääх үлү эдл-уушиг бääх-бääх газртнь хулддж авлгъ тетгäд, пунктст, хулд-гүүлгänä лавкст, колхозн рынкст күргцхäдг болтха гидж селвг өгхмн.

* * *

Ämн болгъна тоод малас гардг эдл-уш гаргъдж авлгъар өөрхн джилмүдин эргцд Америкин Соединенн Штатсиг күцдж авхин төлä, селänä эдл-ахун 100 гектар газр болгъна тоод 100 центнер болн түүнäс чигн икäр мах гаргъдж авхар, 400 центнер болн түүнäс чигн икäр үс гаргъдж авхар социалистическ дөрлдä делгрүлхмн гидж дуудсн орнутгин нүүрт йовгч колхозмудин, совхозмудин, райодин болн областьсин дуудвриг, советск олн-ämтс цугтан чик гидж батлдж, дөнъндж бääхиг КПСС-н Центральн Комитет болн СССР-н Министрмүдин Совет ханмджтагъар темдглджäцхänä. Эн төр күцägдхднь төрүц магъд уга. Энүг күцäх эв-аргъ манд бääнä, зуг тер эв-аргъиг чикднь олзлх кергтä.

Советск Союзин Коммунистическ партин Центральн Комитет.

СССР-н Министрмүдин Совет.

Партин зерглänä ленинск ни-негиг улм батлхмн

Июль сарин 2-т хотл балгъсна партийн активин хург болв. Кремлин Ик бääшнъгин хург кедг заалд 2800 шаху күн—Москва балгъсна, 400 минъгъгар члед партийн организацин представительмүд ирцхäв.

Г.М. Маленковин, Л.М. Кагановичин болн В.М.Молотовин антипартийн багин туск КПСС-н ЦК-н Пленумин тогтаврин тускар КПСС-н ЦК-н болн МГК-н сеглätр үр Е. А. Фурцева доклад кев.

Партäс болн олн-ämтнäс заагрсн, аврлт уга му үүлдвр докладт сäänäр цäälгъгдж келгдв. Партин Центральн Комитетин ни-ниицнъгъү бääлгън болн ленинск äрүн авц-бäрц докладт темдглгдж келгдв.

Е.А. Фурцеван докладар, Лихачевин нертä автозаводин парткомин сеглätр А.И.Фатеев, КПСС-н Дзержинск райкомин сеглätр А.Н. Никифоров, Московск-Рязанск төмр хаалгъин Москва-Сортировочн депон ах машинист В.Г. Блаженов, Фрунзен нертä фабрикин директор С.П. Леонова болн нань чигн улс—цуг бийнь 18 күн босдж келцхäв. Босдж келцхäсн улс цугтан, КПСС-н ЦК-н Пленумин тогтаврин тускар КПСС-н ЦК-н болн МГК-н сеглätр үр Е. А. Фурцева доклад кев.

Партäс болн олн-ämтнäс заагрсн, аврлт уга му үүлдвр докладт сäänäр цäälгъгдж келгдв. Партин Центральн Комитетин ни-ниицнъгъү бääлгън болн ленинск äрүн авц-бäрц докладт темдглгдж келгдв.

Е.А. Фурцеван докладар, Лихачевин нертä автозаводин парткомин сеглätр А.И.Фатеев, КПСС-н Дзержинск райкомин сеглätр А.Н. Никифоров, Московск-Рязанск төмр хаалгъин Москва-Сортировочн депон ах машинист В.Г. Блаженов, Фрунзен нертä фабрикин директор С.П. Леонова болн нань чигн улс—цуг бийнь 18 күн босдж келцхäв. Босдж келцхäсн улс цугтан, КПСС-н ЦК-н Пленумин тогтаврин тускар КПСС-н ЦК-н болн МГК-н сеглätр үр Е. А. Фурцева доклад кев.

Маленковин, Кагановичин, Молотовин болн теднлä негдсн Шепиловин антипартийн багин фракционн үүлдвриг партийн актив аврлт угагъар гäлдж бурушав.

Үүрмүд Маленковиг, Кагановичиг болн Молотовиг ЦК-н Президиумин члединн тоогъас болн ЦК-н члединн тоогъас гаргъхин туск, дакад үр Шепиловиг КПСС-н ЦК-н сеглätрин үүлäс буулгъхин туск, ЦК-н Президиумин члединн кандидатин тоогъас, ЦК-н члединн тоогъас гаргъхин туск КПСС-н ЦК-н Пленумин шиидвриг хотл балгъсна партийн актив таасв.

Москва балгъсна партийн организац эврäннь зерглägъän улм икäр хамцулдж, марксизм-ленинизмин диилгдшго тугин дор коммунистическ тосхлтин төрмүд хагъллгънд цаарандан диилвр бäрцхäх гидж партактивин хург КПСС-н ЦК-г иткүлв.

* * *

Маленков Г. М., Каганович Л. М., Молотов В. М. гурвна антипартийн багин тускар КПСС-н ЦК-н Пленумин гаргъсн шиидврäр күүндвр кесн партийн активин хургс Ленинградт, Киевд, Алма-Атад, Ташкентд, Бакуд болн ори-нутгин нань чигн балгъсдудт болв.

Московск областин партийн организацин активин хургт Московск областин партийн комитетин сеглätр үр И.В. Капитонов доклад кев. Активин хург деер КПСС-н ЦК-н негдгч сеглätр үр Н. С. Хрущев үг келв.

Ленинград балгъсна партийн активин хургт КПСС-н ЦК-н нюньск Пленумин шиидврин тускар КПСС-н ЦК-н Президиумин член, партин Ленинградск обкомин сеглätр үр Ф.Р. Козлов доклад кев. Украина хотл—Киевин активин хургт КПСС-н ЦК-н Президиумин член, Коммунистическ партин Украина ЦК-н негдгч сеглätр үр А. И. Кириченко доклад кев. Минск балгъсна партийн активин хургт КПСС-н ЦК-н Президиумин членä кандидат, Коммунистическ партин Белоруссин ЦК-н негдгч сеглätр үр К. Т. Мазуров, Ташкент балгъснд—КПСС-н ЦК-н Президиумин членä кандидат, Коммунистическ партин Узбекистана ЦК-н негдгч сеглätр үр Н.А. Мухитдинов, Тбилиси балгъснд—КПСС-н ЦК-н Президиумин членä кандидат, Коммунистическ партин Грузин ЦК-н негдгч сеглätр үр В.П. Мжаванадзе, Рига балгъснд—КПСС-н ЦК-н Президиумин членä кандидат, Коммунистическ партин Латвин ЦК-н негдгч сеглätр үр Я. Э. Калнберзин, Горький балгъснд — КПСС-н ЦК-н Президиумин член, партин Горьковск обкомин сеглätр үр Н. Г. Игнатов, Свердловск балгъснд— партин Свердловск обкомин сеглätр үр А. П. Кириленко доклад кецхäв.

Партин активин хургуд болн партийн комитетмүдин пленумс Кишинев, Ереван, Фрунзе, Вильнюс, Сталинабад, Сталин, Ашхабад болн нань чигн балгъсдар хурцхав.

Партийн активин хургуд, эн мет партийн эклц организацсин хургуд болдж партийн зерглän батинь, ни-ниицнъгъүгъинь үзүлдж йовцхана. Ленинск Центральн Комитет толгъачта Коммунистическ партин гардврар уралан йовдж, эдл-ахун болн сургъуль-эрдмин халхар агъу ик диилвр күцгдсиг коммунистнр темдглдж келджäцхänä. Маленков Г.М., Каганович Л.М., Молотов В.М. гурвна антипартийн багин тускар КПСС-н ЦК-н Пленумин гаргъсн шиидвр хургудт болн пленумст орцхасн улс дунд нег дуугъар, омгта кевäр зөвшäргдж, антипартийн баг партиг салгъдж тарахар кедж йовсн тоотиг теднгäälцхäв.

(ТАСС).

Мартгдш уга йовдлмуд

1918 джил. Эн цагла мана Иджлин болн тенъгсин көвägъäр бääсн райодар Советин йосн хурдар делгрв. Болв урднь ämт зардж йовсн баячуд, дän угагъар йосан алдхар седсн уга. Учр тиим болсар, классмудин ноолдан дегд икäр шатв.

Тиигхд Көк тенъгсин болн Иджлин көвägъäр бääсн советин Хальмгин райодар дурнседклäрн дääч цергчнр цуглрад, цагъачудла зөргтä кевäр ноолдцхав. Эн цергчнр хөөннь Коммунистическ партин далгъврар Кануков, Хомутников хойран гардврта хальмг мөртä полк болдж бүрдäд, Улан Церглä негдв.

Би тер хальмг мөрнä полкд түрүн өдрäс авн дän чилх күртл, „Максим" гидг станков пулеметин пулеметчик болдж йовлав. Мана дääч тачанк, баатр улана мөртä цергин хальмгудт дөнъ-нөкд болдж, кесг минъгън дууна кев. Мана полкд хальмг ämтнä итклтä үрдүд аль болв чигн газрас, голин, тенъгсин көвägъäс загъсчнр болн көдлмшчнр, хальмг газрин дундк цань уга дурта деерäн, өшäтнд ягъдж дурго болдж күүчхиг терүнäс дасдмн. Шапшуковиг тиим дääнд, иим ноолданд өнчрв гидж келдж болш уга, юнъгад гихлä, Шапшуков уга дääллдän уга. Полкин командир үр Хомутников терүг кесг дакдж ääмшгтä үүлдврмүдäс хөрдж зогсала.

Өмннь, харнъгъу—мухла загъсчнр, малчнр дундас зөргтä, чадмг командирмүд гарцхав. Теднä негнь, Көк тенъгсин загъсч, 3-ч эскадрона командир Очиров Цагъан-Мандж бääсмн. Эн командир Төрскän харсгч Алдр дääнлä чигн Советин Ääрмин зерглänд зөргтä кевäр, немшнрин фашистнрлä ноолдв.

Хальмгин негдгч мөртä церг маднд ик гидг шин сургъмдж өгв. Энүнд бидн ганцхн дääллдлгъ, өшäтнлä ноолдлгъ кегäд йовсн угавдн. Бидн үүнд, шинäр ягъдж бääхиг дасввдн, эргндän юн болджахиг медввдн, түрүн болдж Ленинä тускар болн коммунистическ партин тускар сонъсввдн. Хамгин түрүн болдж мана полкд Ленинä „Хальмг ахнр-дүнр" гидж дуудсн дуудвриг хальмг келäр орчуллавдн. Эн полкд түрүн болдж эврä келäр „Интернационал" дууллавдн. „Штаб полк" гидг хальмг революционн дун мана полкд гарла. Эн дууг, загъсчин үрн, пулеметчик, билгтä шүлгч болн дууч Лазарь Нюдульчиев бичсмн.

—Ик гидг урмдтагъар бидн сургъуль чигн дасввдн. Халун дääллдänä хоорндк амрлгънд дääчнр булгъар даальнъгасн тоснд киртсн цаасдуд гаргълдад, карандашин хугърхас олдж авад, сургъулин ард ордмн. Эн тоотиг нертä комиссар үр Кануков хälädмн. Үр Кануков цуг командирмүдиг чанъгъар бäрдмн, нег чигн цергч номас бичä дуттха гидж закв. Тегäд чигн, мана полкд йовсн цергчнр, хортан дарад, дäägъän төгсägъäд, газр-уснурн ирхлäрн, шин тосхгдджах советин йоснд, ämтнä нүүрт йовцхав.

Мана полкин дääч кергт баатр кевäр орлцдж йовсн зäрм ämтсинь нерд эн: командирмүд Егоров Дордж, Сарангов Инджр, Гирдиков Сергей, пулеметчик Мишкаев Тюрбя, цергчнр: Очиров Чимдä, Шалаев Нäдвд, Эрдниев Очр, Лагаев Убуш, Арылов Очир, комиссар Манджиев болн талдан чигн улс.

Бидн, Хальмгин негдгч мөртä полкин эндр ämд-менд бääх дääчнр, эврäннь күндтä полкин командир В. А. Хомутников болн полкин комиссар Х. Б. Кануков хойриг кезäд болв чигн мартш угавдн. Тер мартгдш уга күчр, зовлнъгта джилмүдт, эдн мана зүркнд цань уга ицг өглä, чидл ургъала, улан тугин дор чик хаалгъдмдн орулла.

Үүлн НИМГИРОВ.
Хальмгин негдгч мөртä цергин пулеметчик.

Сән хаалгъд орулшго йовдлмуд

1

Асхн серүн агъарт кен болвчн паркд одад невчкн зуур амрхдан дурта. Парк дунд көкрәд ургъджах модн негнегнлägъän харгълдад зогсна. Дорнь суухла, теднä бүчрхамтхснь тансла күүнддж бääхäр номгън салькнд шивршивр гинä.

Дорас өсдж йовх багъчуд мел энд-тенд шуугад, зäрмснь хошадар сүүвдлдäд йовдж йовадчн, нег-негän хälägъäд зогсджагъадчн, кинотеатрас сонъсхгдджах радиолин айсар аргъул биилдж йовадчн, сääхн седклин күүрän гаргъдж күүннä. Иим бääдл йир сän, байрта. Багъчуд иигäд йовхла кен болвчн байрлна, нег үлү медäтä улс бахтна.

Олн улсин байрт багтад, хаджудан бääсн репродукторар Москвагъас келсн зänъгиг сонъсад сууджагъад, үүрärн нег цөөкн күн хärхäр гарад йоввдн. Мадн дунд гучн джилд äмт эмнäд тусан күргдж йовх Бакан Бамба, хөрн джилд күүкд-көвүд сургъдж йовх багш гергн, бас чигн наснань кирцägъäр көдлмш кесн кесг күүкд улс йовна. Өөрмбидн сургъуль дасджах бичкн күүкд бас дахдж йовла.

Паркас зөвäр гарад одсн дүнъгäд, хөрäд гарсн талан наста баахн хойр залу үзгдв. Маниг давад гарн гидж йовтл, эднä негнь хальмгагъар келв:

—Икл сääхн балгъсар йовдж йовх бääдлтägъäр цааткснь мел сенъкälдäд, шуугдад йовна...

Наадкнь тер келсиднь хäрү өгсн уга.

—Хей, Сибирт йовсан мартчквт?—гигäд мана ардас хääкрв.

Тер көвүн келшго газрт келсн модьрун үгд мана көгшн эгч, тер баахн көвүнä ээдж болм Бамба ик гидгäр гундв.

—Наадк күүнтн юн гидг үг келäд, ямаран гидг йовдл олн улс дотр гаргъджахмб?—гичкäд шуукрад саналдв.

—Сääхн бүл дотр нег тиим му, модьрун күн йовдмн. Яяхв, аргъ уга, цагнь ирхлä, тиим улсиг сургъад авхд юн билä. Эмч, бичä гундтн, мана багъчудтн делгүдän сургъультаэрдмтä, медäтägъän, көгшän күндлнä, багъан сургъна,—гиввдн.

Болв тер баахн күүнä келсн эврä бийän дөөглсн буру кемäц, түүг бийинь чигн, үүрмүдинь чигн сän хаалгъд орулшго. Мана багъчуд болн комсомол иим йовдлиг тоолдж, сургъмджин көдлмш келгъän чанъгъах зөвтä.

„Нег темänä хоргъснд минъгън темän хальтрдг",—гидг хальмг үлгүр ик чик үлгүр.

2.

Би нег баахн көвүг бичкнäснь авн гилтä меднäв. Сääхн эрдмтä, гавшун, ухата залу тер болв. Болв нег татунь—йир халуч, омлгън, болшго юмнас көлтä голд орад чивм дүнъгä. Одахн нег дакдж үүнлä харгъад күүндвв:

—Чи ягълач, чамаг долан хонгас нааран көдлджäсн газрчнь хäägъäд бääдмб? Күүнä машинд шофер болчкад иигäд йовдв?

—Дäдä, би бурутав. Нег болшго юмар намаг тавн хонгт милицд суулгъв.

—Ягъад, болшго юмар күү суулгъдв?

—Суулгъдг учрнь бäänä.

—Келлч, ягъдж суулгъсинь, сонъсад медий,—гихлäм, эн көвүн гем гаргъсан тууджлад келв...

—Би ик ора киногъас хäрдж йовлав. Сад дотр гурвн ик көвүн, бичкн нургъта нег көвүг демнäд гүвдсиг үзвв. халурхад теднд келвв:

—Ягъад тадн ниилäд ганцхн кү цокдж бäänät?

Тедн нанд өмнäсм иигдж келв:

—Чи бас гүвдүлхäр бäänч?

—Цокад хälält, кен кениг гүвдхинь тегäд медий—болджанав.

Тиигдж келснä хөөннь, тедн дäврäд, халуч көвүг цокхар седнä. Эн негинь нүдärнь цокдж унъгъагъад, хойрдгчинь хäвргъинь хамхлад, гурвдгчинь амарнь цокад, шүдинь күүлдж оркна. Тиигдж бäätл, милиц ирäд, цугинь бäрдж авзд йовад одна.

Манъгъдуртнь сурлгъа авна:

—Чи ягъад тер гурвн кү гүвдвч?

—Тедн намаг бийим гүвдхäр седв, бийän харслав.

—Күн бийän тиигдж харсдв, теднчн сөрв авч, чамд уга болдмб?

—Би негдгч разряд боксерв, тедниг бийдän күргсн угав. Тедн ягъад нег кү мини өмн, цугъар негдäд гүвдвä?—гидж хäрү сурвв.

—Тер гүвдүлснчн кемб?

—Медджäхшв, зулад äрлдж—болвв.

—Тиим болхла, чи гемтäч. Харссн күүнчн үүнд уга, чи шамдгъа боксерч, тиим эрдм уга гурвн кү алн гитлнь гүвдджч. Тер геминнь учрар тавн хонгт суух йостач. Бийän харсх кергтä. Болв тиигдж кү үктлнь гүвдхмн биш...

—Не, дäдä, тегäд би гемтäй?

—Чи гемтäч, чамаг чикäр суулгъдж. Чамаг боксер кехлäрн дурндан кү гүвдäд йов гисн уга. Чи чидлän керго юмнд гаргъджч, хөөннь бичä тиим йовдл гаргъ!

—Би таниг сонъсджанав, мини хаджгър бääдж,—гидж эн келв.

Мана багъчуд дунд боксермүд, баскетболист болн нань чигн олн зүсн гавшун эрдмтä улс бäänä. Эднлä көдлмш кегъäд, эрдминь улм өөдän гаргъхла, ик сän болх билä. Болв комсомол, школ болп физкультурин халхар ода деерän тер туск көдлмш татугъар кегддж бäänä. Мана Элст балгъсна стадионд багъчуд иим эрдмäр сурдж шүлтх биш, тиим спорт кех газр, зер-зев үзгдхш. Эн туск төриг шундж кехлä, багъчуд түүнд шилтäд, хара-зөнъгдän йовад, буру хаалгъта йовдл гаргъад бääдгнь уурх зөвтä. Тегäд, багъчудт туста эрдм дасххла ик сän төр болх гидж саннавдн.

3

Одахн нег сääхн нургъта-турута баахн залу,эм деерän ик гидг мишгтä өдмг үүрсн, казамд хälägъäд йовдж йовна, арднь бас.түүнä дүнъгä наста күн, хойр суулгъ хот бäрсн дахдж.

Сүл уульнц давад гарч йовтл, өмнäснь нег цөөкн күн гарч ирв. Тедн дунд негнäннь келсн күүкн, негнäннь эмг эк хойр үзгдв. Эврäннь элг-садан болн үүрмүдän үзчкн,эдн өмärän шурд-шурд адгъад одв. Гем гаргъад орксндан, эдн эврäннь өөрхн улсас эмäдж йовдг билтäл гидж би дотран санвв. Тиим чигн болхмн. Тедн, өмн сөнь хоюрн зөвäр ик ärк уучкад, хоорндан цоклдад, өөрän бääсн улст амрл өгл уга бääцхäдж. „Ärк савасн бишнъкän эвднä" гидг үлгүр бääдг.

Эн хойр көвүг, бääсн газрурн күрч йовх алднд иим күүндвр телефогъар болва:

—Үр, начальник! Одахн мана хойр сän гидг урн улс 15 хонгт суудж одла. Тедн угагъар көдлджäсн бригаднь дутдж бäänä. Тедниг тäвдж болх зөв өгхнтн?

—Тер улстн суух цаган күцäчкäд гарх зөвтä. Болв танд кергтä болхла, өдрärнь одад көдлäд бäг, сөнь энд ирдж хонг. Дакад 15 хонгт көдлсн көлсинь тер улст өгхмн биш.

Эн күүрин ашинь авад хälähлä, үүрмүд дундан күндтä, эдн сän урн улс болдж гарна. Тедн уга болсн деерäс көдлмш удан кегддж йовна. Дакад 15 хонгт көдлл уга, эдлврин мөнъг олл уга бäänä гидг бас сän биш. Үлгүрнь, нег-негнь өдртän 60 арслнъ олдг бääдж, тиигхлä тер хоюрн 1800 арслнъга гаруд тусдж бäänä. Гер-бүлднь иим мөнъгн ик дөнъ болх билä. Ахрарнь келхд, гаргъсн йовдласнь көлтä гару дала болв.

* * *

Төрсн газр юн чигн юмнас энъкр болн үнтä болдг зөвтä. Мана багъчуд эврä газран санад, отг-нутган босгъхар, өргджөсгхäр ирцхäснь лавта. Тиигхлä, эн сän төрän шундж күцäй. Кемр äмтнлä äдл көдлдж чадшго болхла, шундж ирсн улст тушагъан бичä халдатн гидж му гаргъад йовдг үүрмүдтän келх кергтä.

Күн гисн юмн ни болхла, юн чигн юмиг диилх зөвтä.

Мана багъчуд—мана ик чидл. Тедн төрскнä тосхлтин ик дөнъ.

Тиигхлä, му, дуту-дундан тоньлгъад, хамдан, нег күн кевтä, олна көдлмшт шундж йовх—эркн керг.

КӨКТÄН ЭЛДÄ.

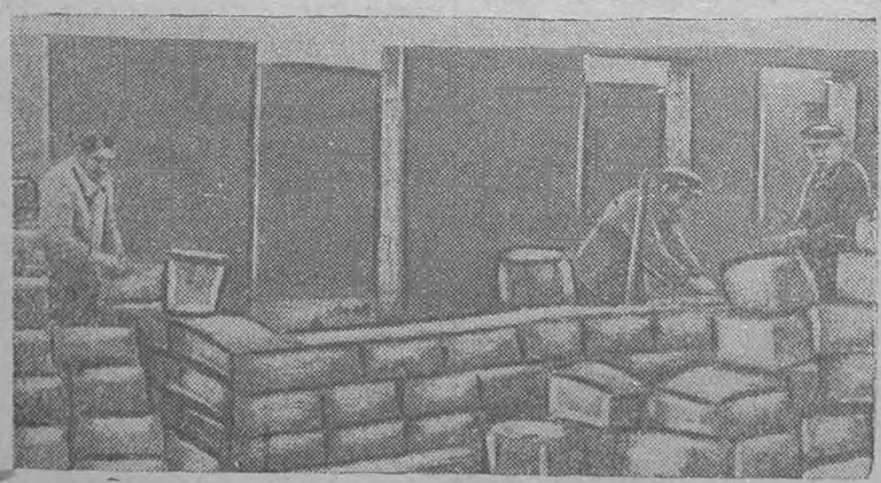

ЗУРГТ: 1-ч Үлдчнүр, эврä газрурн нүүдж ирсн Т. Бадмаев, үүрмүдиннь дөнъгтägъäр бийдän гер бäрджänä.

Р. Астахован фото.

Газетд ю ягъдж бичхмб?

Өдгä цагт газетин көдлächнрин, газетд бичдг улсин өмн ик чинртä төрмүд зогсджана. Селänä эдл-ахун көдлächнрин түрүн нүүрт йовх хөөчнр, малчнр, саальчнр, гахачнрин сän дамшлтиг олн дунд тархах—газетин болн газетд бичдг улсин нег ах төрнь болджана.

Газетд бичдг улс ик болгъамджта, оньган ююнд чигн өгäд, ююгъар чигн соньмсдж медх зөвтä. Тиим болгъамджта, оньгта күүнä нүднäс юн чигн дальтршго. Тер күн хама, юн болджахиг нүдärн үзäд, чикärн сонъсад йовхмн. Газетд бичхлärн түрүлäд ямаран юм бичхän тоолад, товчлад авчкхмн. Газетд бичсн заметк цөөкн үгär, медгдх келär олн үлгүртägъär бичгдхлä, тиим заметкиг умшхд сän, товчлдж авхд чигн амр болна.

Зäрм äмтс, газетд барлтн гидж, олн үгär, үлгүр чигн угагъар бичгүд илгäцхänä, тер бичгүдиг олзлдж большго. Тиим бичг кенд чигн тус уга болджана.

Зäрм улс цäälгъвр, йорäлмүд, шүлгүд нургълдж бичцхänä. Танъгъчан тосхдж, босхдж, эдл-ахугъан уралан йовулдж көдлх кергтä гидж бичнä, ганцхн йорäл цäälгъвр, дуудвр шүлгүдär хол оч болшго. Үлгүрлäд келхд, Астраханск областäс үр Д. ус орулхин тускар, олн үгär, толгъа товч чигн уга юм бичдж. Иигдж бичсн бичгиг барлдж болшго. Сибирäс үүрмүд Б. болн Г. эврäннь бичгтän дуулвр бичдж: көдлтн,тосхтн. Эн бичгүдт нег цөөкн үлгүрмүд орулад, кен, кезä, хама көдлдж йовад, ямаран көдлмшин диилвр бäрсинь келäд бичсн болхла, тер бичг чинртä болх билä.

Сибирин олн райодар кесг олн өрк-бүл ода бийнь бäägъä. Тедн дунд Алтайск, Красноярск крайд, Новосибирск, Омск, Тюменск, Томск областьд туурсн нертä хөөчнр, малчнр, саальчнр, гахачнр, механизатормуд, селänä эдл-ахун специалистнр олн бäänä. Теднä көдлмшин, бäрсн диилврин тускар манд кесг селькормуд бичцхänä. Эврä газртан ирсн хальмгудт, Сибирт дав зуур йовх, таньдг, элгн-садн, иньгүднь эднä диилвр сонъсх, медх теднä дамшлтиг, сän медрлиг олзлх чигн селänä эдл-ахун көдлächнр олдхмн. Тенд йовсн мана хальмгудин бäрсн диилвр мана ик байр, мана ик бахмдж болджана. Тегäд чигн мана газетин халхд холас ирсн бичгүдäс гидж хара биш барлгдна. Тиигх чигн зөвтä. Үлгүрлäд келхд, Новосибирск областин Купинск района Ленинä нертä колхозд хөөч йовсн Сäклтин Коджа сän көдлмшärн 1956 джил областьдан хойрдгч хөөч гисн диплом, нань чигн үнтä белг авч. 1957 джил 100 хөөнäс 125 хургъ авч.

Мана селькор манд иигдж бичв: Яшкульск района Буденнä нертä колхозд нертä хөөч Далгъан Чонънуха хärдж ирв. Чонънуха Хакасск областин Копьевск племсовхозин ах хөөч көлдджäдж. Эн 1939 джилд сän диилвр бäрсн төлäдän селänä эдл-ахун гääхүлд одсмн. 13 джилин туршарт Чонънуха хөөнä тохминь ясрулдж, хөөгъän джилäс джил болгън сän чинätägъär, гару угагъар үвлзүлдж, зун хөөнäс 120 хургъд авад, хөн болгънас 6—7 килограмм ноос киргъдж авсмн. Чонънуха Хакасск областьд туурсн нертä сän хөөч болджала. Саралинск района газетд кесг дакдж барлад, района хөөчнрт цäälгъвр кесмн. КПСС-н Хакасск обком Макталин грамотар Чонънухаг ачлв.

Мана Хальмг танъгъчин колхозмудар, совхозмудар, төрскн газрурн ирсн хальмгудт, äмän ärвллго, цуг бääсн чидлän, кесг джилин дамшлтан өгч, көдлмшин сän диилвр бärджäх кесг олн хөөчнр, малчнр, саальчнр, механизатормуд, специалистнр көдлдж йовна. Үлгүрлхд, манд иигдж зänъглв: Целинн района „Прудовый" совхозд өвснä хадлгънд көдлджäх тракторист Саранго в Үлмдж 600 гектар хадад унъгъачксн өвсиг тавн-зургъан хонгин эргцд мааджурддж төгсäв. Приютненск района Буденнä нертä колхозд Боваев Араша зоотехник болдж көдлджänä, эн өрк-бүлärн күч-көлснä 800 өдр олчкв. Энүнä отхн көвүн Борис ах хөөч болдж 1100 толгъа зусг хөд хärүлджänä. Эн Борис дадмг хөөчнрлä көдлäд, сän хөөчнрин нер зүүв. Каспийск района „Красный моряк" колхозин ах хөөч Шунгрциков Төлä гардджах хөөчнрин бригад нег толгъа хөн болгънас 6 килограмм ноос киргъдж авб гидж манд бичцхäв.

Иигдж үлгүртägъär бичсн заметкс умшхд, тодлдж, дамшлтинь товчлдж, меддж авхд амр болджана, көдлджäх селänä эдл-ахун көдлächнрт ик дөнъ-нөкд, сургъмдж болхмн. Тер төлäд, бичхлärн үгинь цөөгъär, үлгүринь олар бичтн.

КПСС-н ЦК болн СССР-н Министрмүдин Совет бичсн, хө өсглгънä болн ноос икär авхин туск бичгиг күцäхин төлäд шундж көдлджäх хөөчнр, малчнр, саальчнр, гахачнр механизатормуд, цуг селänä эдл-ахун көдлächнрин көдлмшин сän диилвриг, дамшлтиг олн дунд тархахин төлäд газетд бичдг улс дөнъ-нөкд болх зөвтä.

ЭЛЮЕВА Б.

Цаг зуурин редактор С. КАЛЯЕВ.

Элст балгъсна Базарная уульнцин 7-ч номертä герт бääх Иванов Федор Александрович, Элст балгъсна 1-ч номертä гостиницд бääх эврäннь гергн Иванова Вера Ивановнас салх төр тäвджänä.

Эн төриг Элст балгъсна олн-äмтнä заргъ хälähмн.

Заказ № 490 Элст балгъсн Типография № 1 Тираж 1575